

*Сорочинський Ю.В.,
здобувач кафедри адміністративного
права Хмельницького інституту
регіонального управління та права*

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Всю сукупність процесів і явищ, що відбуваються в різних галузях народного господарства можна умовно поділити на дві групи – традиційні та інноваційні. Традиційні процеси і явища характеризують звичайне функціонування народного господарства, його галузей і підприємств, установ, організацій, а інноваційні – розвиток останніх на якісно новому рівні. В результаті використання досягнень наукових досліджень і розробок, спрямованих на удосконалення процесу виробничої діяльності, економічних, правових та соціальних відносин в галузі науки, культури, освіти, в інших сферах діяльності суспільства виникають інновації.

В літературі немає єдиного підходу до розуміння категорії “інновація”. Найбільш розробленою вона є в економічній науці і, відповідно, це позначається на розумінні досліджуваних категорій¹.

Прийнято вважати, що поняття “нововведення” є українським варіантом англійського слова “innovation”. Буквальний переклад з англійської означає “введення новацій”, або в нашому розумінні цього слова “введення новизни”. Під новизною розуміється новий порядок, новий звичай, новий метод, винахід, нове явище. Новизна – оформлений результат фундаментальних, прикладних досліджень, розробок або експериментальних робіт в будь-якій сфері діяльності по підвищенню її ефективності. Українське словосполучення “нововведення” в буквальному смислі “введення нового” означає процес використання новизни.

Чинне законодавство не дає чіткого розуміння інновацій. В спеціальних законах юридична категорія “інновація” не зустрічається. Проект Закону України “Про інноваційну діяльність” визначає інновацію як новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені технології, продукцію або послуги з високим рівнем конкурентноздатності, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, які істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.

З інноваціями тісно пов'язана така правова категорія як “інноваційна діяльність”. В науці по різному визначають інноваційну діяльність². В основі таких підходів лежить розуміння інноваційної діяльності як складної діяльності від зародження ідеї до її практичного використання з метою задоволення потреб суспільства. На дещо іншій позиції стоїть законодавець. В Законі України “Про інвестиційну діяльність” (ВВР, 1991, №47. Ст.646) інноваційна діяльність розглядається як одна з форм інвестиційної діяльності.

Інноваційну діяльність умовно можна поділити на дві частини (дві складових): “нематеріальну” та “матеріальну”. Використання зазначених термінів для опису складових елементів інноваційної діяльності є умовним і пояснюється переважно особливостями кожної складової. Перша, “нематеріальна” складова пов'язана із отриманням нових знань в усіх галузях суспільної діяльності. Друга, “матеріальна” – це впровадження отриманих знань в реальні види діяльності з метою досягнення певного ефекту (соціального, економічного).

“Нематеріальна” складова інноваційної діяльності охоплюється поняттям наукової та науково-технічної діяльності. Відповідно до Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” (ВВР, 1992 №12, ст.165) наукова діяльність – це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на **одержання і використання нових знань**. А науково-технічна діяльність –

інтелектуальна творча діяльність, спрямована на **одержання і використання нових знань у всіх галузях техніки і технології** (виділено – Ю.С.).

Крім одержання результату творчого процесу в ході наукової та науково-технічної діяльності для отримання ефекту від такого результату потрібне практичне використання наукового результату. Використання результатів творчого процесу можливе шляхом його наступного практичного вкладення в об'єкти діяльності. Ця “матеріальна” складова віднайшла своє відображення у інвестиційній діяльності. Інвестиційна діяльність відповідно до Закону України “Про інвестиційну діяльність” (ВВР, 1991, №47. Ст.646) – це сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій.

Законодавець характеризує наукову та науково-технічну діяльність вказує, що вона є **інтелектуальною творчою**. Інтелект – це здатність генерувати нову інформацію, тобто інформацію, яка раніше ніколи не існувала в системі, до якої належить інтелект³. Особливістю інтелектуальної праці є те, що матеріалом, засобом і продуктом розумової діяльності є мислячий суб'єкт. Перехід від ідеального до реального також залежить від суб'єкта інтелектуальної діяльності, оскільки лише від його вольового імпульсу залежить трансляція розумового твору у відчутний продукт того чи іншого жанру, виду форми. При цьому очевидно, що між продуктом, створеним в ході розумового творчого процесу та його творцем існує певна спільність, зняти яку неможливо без вольового зусилля самого творця, і яка є підставою виникнення відносин власності, юридичне закріплення яких за власником твору лежить в основі виникнення можливості привласнення певних матеріальних благ⁴.

Формами здійснення наукової діяльності є фундаментальні та прикладні наукові дослідження. Фундаментальні наукові дослідження – це наукова теоретична та (або) експериментальна діяльність, спрямована на одержання нових знань про закономірності розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язку. Прикладні наукові дослідження - наукова і науково-технічна діяльність, спрямована на одержання і використання знань для практичних цілей.

Сферою фундаментальних досліджень є закономірності розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язку. Техніка і технологія є частиною цієї сфери зі своїми специфічними елементами, які відрізняють їх від інших елементів загальної сфери наукової діяльності. Саме тому, прикладні наукові дослідження охоплюють всю наукову діяльність, проте особливої ваги вони набувають у сфері науково-технічної діяльності.

Основними формами науково-технічної діяльності є науково-дослідні, дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, технологічні, пошукові та проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов'язані з доведенням наукових і науково-технічних знань до стадії практичного використання. Наукова діяльність “умовно” завершується отриманням нових знань, а науково-технічна діяльність доводить такі знання до стадії практичного використання за допомогою різних форм (видів) робіт.

Чинне законодавство України не дає визначення науково-дослідних, дослідно-конструкторських, технологічних та інших видів робіт. Лише цивільне право в межах угод підрядного типу із врахуванням особливостей (непередбачуваність) результатів такої діяльності виділяє такі роботи в окрему категорію. Причому, ані Цивільний кодекс, ані інші нормативні акти не врегульовують окремо зазначені питання.

В проекті нового Цивільного кодексу України передбачено норми, які б регулювали відносини щодо виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських, технологічних та іншого роду робіт⁵, в той час як Цивільний кодекс Російської Федерації, для прикладу, визначаючи зміст

договорів на виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт вказує на те, що предметом науково-дослідних робіт є наукові дослідження за завданням замовника, а предметом договорів виконання дослідно-конструкторських та технологічних робіт – зразок нового виробу, конструкторська документація на нього або нова технологія⁶.

Відсутність чіткого визначення поняття таких робіт може привести до неузгодженості між суб'єктами правовідносин з приводу того, чи слід вважати певні дії роботами виконуваними в межах науково-дослідних, дослідно-конструкторських та інших видів (форм) науково-технічної діяльності.

Характеристика результату наукової та науково-технічної діяльності безпосередньо пов'язана з характеристикою виду діяльності. Науковий результат – нове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень. Нове знання носить абстрактне поняття, оскільки являє собою розумовий твір. Формально юридичним критерієм наявності наукового результату є його фіксація на носіях наукової інформації у формі звіту, наукової праці, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття тощо. Лише з моменту оформлення наукового результату вказаним чином, він юридично починає існувати і отримує правовий статус “наукового результату” з відповідними наслідками.

В ході дослідно-конструкторських, проектно-пошукових, технологічних робіт отриманий науковий результат піддається перевірці на здатність практичного використання. Науковий результат в ході дослідно-конструкторських та інших робіт поступово матеріалізується у форму звіту, ескізного проекту, конструкторської або технологічної документації на науково-технічну продукцію, натурального зразка тощо.

Результати науково-технічної діяльності можуть або відчужуватись у власника шляхом укладання угод купівлі-продажу або надаватись у вигляді послуг шляхом укладення угод на використання на протязі певного строку за винагороду, або використовуватись на підставі угод про кооперацію чи спільну діяльність. Механізм передачі результатів науково-технічної діяльності для подальшого їх вкладення передбачає комерційну та некомерційну основу. В залежності від об'єкта передачі законодавчо визначені наступні форми передачі прав на об'єкти промислової власності: передачу права власності або надання права користування без передачі права власності.

Наступною фазою інноваційної діяльності є “матеріальна” – практичне використання результатів наукової та науково-технічної діяльності.

Відповідно до Закону інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій. В чому ж полягають ці практичні дії? Це поняття ґрунтовно досліджено економічною наукою і, зокрема, фінансовою наукою. Так, І.А.Бланк визначає, що інвестиції являють собою вкладення капіталу у всіх його формах з метою забезпечення його приросту у майбутньому періоді, отримання поточного доходу або вирішення певних соціальних задач, а інвестиційна діяльність характеризує процес обґрунтування та реалізації ефективних форм вкладення капіталу, спрямованих на розширення економічного потенціалу організації⁷.

Вкладення капіталу може відбуватись в залежності від об'єкту інвестиційної діяльності у відновлення основних засобів, у інноваційні нематеріальні активи, у приріст запасів товарно-матеріальних цінностей та в інші об'єкти інвестування, пов'язані із здійсненням оперативної діяльності підприємств (реальні інвестиції) або у різні фінансові інструменти, головним чином у цінні папери з метою отримання доходу (фінансові інвестиції). В аспекті нашого дослідження особливий інтерес викликає інноваційне інвестування в нематеріальні активи, суть якого полягає в здійсненні інвестиційної операції, спрямованої на використання в оперативній та інших видах діяльності підприємства нових наукових та технологічних знань з метою досягнення

комерційного успіху. Інноваційне інвестування в нематеріальні активи на думку І.А.Бланка здійснюється в двох основних формах: а) шляхом придбання готової науково-технічної продукції та інших прав (придбання патентів на наукові відкриття, винаходи, промислові зразки, товарні знаки, придбання ноу-хау, придбання ліцензій на франчайзінг та інше); б) шляхом розробки нової науково-технічної продукції⁸.

Які ж особливості результатів інвестиційної діяльності? Як ми зазначали, будь-яка інвестиційна діяльність здійснюється з метою отримання прибутку чи досягнення соціального ефекту. Ефективність - це результат, наслідок якихось причин, сил, діянь. Ефективність дозволяє досягти мети, яка стоїть перед організацією. В залежності від виду ефективності розрізняють економічну та соціальну ефективність. Економічна ефективність являє собою перевищення доходів над витратами, спрямованими на отримання таких доходів. Таке перевищення отримало назву прибутку. Для визначення соціальної ефективності потрібні критерії, за допомогою аналізу яких можливо визначити рівень та якість досягнутих результатів та їх відповідність потребам та інтересам суспільства.

Критерії загальної соціальної ефективності включають в себе не лише результати суспільного (сукупного) виробництва, але й соціальні наслідки споживання відповідних продуктів (матеріальних та духовних), не лише економічні явища, але й соціальні (у вузькому розумінні слова), духовно-ідеологічні, психологічні, політичні, історичні, економічні, демографічні явища, весь спектр явищ, відносин і процесів, необхідних для нормальної життєдіяльності людей⁹. Таким чином, соціальний ефект полягає в тому, що внаслідок діяльності досягаються соціальні цілі, що стоять не лише перед певною групою осіб, але й перед суспільством взагалі.

З дослідження категорій “інноваційна діяльність” та “інвестиційна діяльність” можемо зробити висновок про те, що інноваційна діяльність охоплює собою поняття вкладення результатів творчого процесу, а вкладення є формою інвестиційної діяльності. Визначення інноваційної діяльності як форми інвестиційної діяльності (стаття 3 Закону України “Про інвестиційну діяльність”) збіднює зміст поняття “інноваційна діяльність”, зводячи її до впровадження досягнень науково-технічного прогресу. Звуження з однієї сторони змісту поняття “інноваційна діяльність” призводить до неправомірного розширення поняття “реалізації інвестицій”. Притаманність певним етапам інноваційної діяльності рис, характерних інвестиційній діяльності не може служити підставою для звуження змісту поняття, а відповідно і звуженню проблем, які потребують правового регулювання. Правове регулювання інвестиційної діяльності дає можливість за відсутності правової бази щодо інноваційної діяльності частково заповнити (разом із законодавчими актами інших інститутів права) існуючу прогалину. Використання законодавства про інвестиційну діяльність в сфері інноваційної діяльності можливе в наступних напрямках (в залежності від об’єкта інвестування):

- а) при впровадженні результатів інноваційної діяльності;
- б) при інвестуванні в інноваційну діяльність.

Особливість інвестиційної діяльності поруч з інноваційною діяльністю, як окремих видів суспільної діяльності, полягає в тому, що кожна з них носить високо ризиковий характер. Тому правові гарантії забезпечення інвестиційної діяльності та захисту від ризиків настання негативних наслідків в існуючому правовому полі дають підстави для їх застосування і при правовому регулюванні інноваційної діяльності.

Таким чином, підсумовуючи все вище викладене, можемо запропонувати наступне визначення інноваційної діяльності. Інноваційна діяльність це комплексне правове явище, яке включає в себе діяльність, спрямовану на отримання та перетворення нових знань в інновації,

їх подальше використання та розповсюдження з метою досягнення певного ефекту (соціального, економічного).

¹ Соціально-економічні, організаційно-управлінські проблеми організації інноваційних процесів, питання інформаційного забезпечення їх проходження відображено у публікаціях І.Я.Гришина, М.Іонцова, І.Колота, О.А.Лебедевої, Г.І.Мостового, С.Покропивного, В.Є.Шукшунова, Ю.Яківця та ряду інших авторів. Детальні дослідження категорії інновація та класифікації підходів до інновацій здійснено в наступних економічних роботах: Фатхутдинов Р.А. *Инновационный менеджмент. Учебник для вузов.* – М.: Интел-Синтез, 1998. – 600 с; Власова А.М., Краснокутська Н.В., *Инновационный менеджмент: Навч. посібник.* – К.: КНЕУ, 1997. – 92с; *Инновационный менеджмент: Учебник для вузов / С.Д. Ильенкова, Л.М. Гохберг, С.Ю. Ягудин и др.; Под ред. С.Д. Ильенковой.* – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 327с.; *Основы инновационного менеджмента: Теория и практика: Учебное пособие / Под ред. П.Н. Завлина и др.* – М.: Экономика, 2000. – 475 с.

² Власова А.М., Краснокутська Н.В., *Инновационный менеджмент: Навч. посібник.* – К.: КНЕУ, 1997) визначають інноваційну діяльність як діяльність, спрямовану на пошук можливостей, які забезпечують практичне використання наукового, науково-технічного та інтелектуального потенціалу з метою одержання нового або покращеного продукту, способу його виробництва та задоволення суспільних потреб у конкурентноздатних товарах та послугах. Фатхутдинов Р.А. *Инновационный менеджмент. Учебник для вузов.* – М.: Интел-Синтез, 1998) визначає інноваційну діяльність як процес по стратегічному маркетингу, НДДКР, організаційно-технологічній підготовці виробництва, виробництву та оформленню новизни, їх впровадженню (або перетворенню в інновацію) і розповсюдженню в інші сфери (дифузія). С.Д. Ильенкова, Л.М. Гохберг, С.Ю. Ягудин и др. *Инновационный менеджмент: Учеб. для вузов / С.Д. Ильенкова, Л.М. Гохберг, С.Ю. Ягудин и др. / Под ред. С.Д. Ильенковой.* – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997) визначають інноваційну діяльність як діяльність по доведенню науково-технічних ідей, винаходів, розробок до результату, придатного для практичного використання. В повному обсязі, на думку цих авторів, інноваційна діяльність включає всі види наукової діяльності, проектно конструкторські, технологічні, дослідні розробки, діяльність по освоєнню новизни у виробництві та у їх споживачів – реалізацію інновацій. П.Н. Завлин та інші *Основы инновационного менеджмента: Теория и практика: Учеб. пособие, Под ред. П.Н. Завлина и др.* – М.: Экономика, 2000) визначають інноваційну діяльність як діяльність, спрямовану на використання та комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок, для розширення і оновлення номенклатури і поліпшення якості випускаємої продукції (товарів, послуг), удосконалення технології їх виготовлення з наступним впровадженням і ефективною реалізацією на внутрішньому та закордонному ринках.

³ *Интеллектуальная собственность в Украине.* Т. 4. – Ст. 7

⁴ *Интеллектуальная собственность в Украине.* Т. 4. – Ст. 31–32.

⁵ Цивільний кодекс України. Проект від 25 серпня 1996р. // *Українське право.* – К., 1996. – Ч. 2. – Ст. 296–298.

⁶ *Гражданское право Российской Федерации.* Ч. I и II. – М.: Новая волна, 1997. – Ст. 769.

⁷ Бланк И.А. *Основы финансового менеджмента.* Т. 2. – К.: Ника-Центр, 1999. – 54 с.

⁸ Бланк И.А. *указанная работа.* – 56 с.

⁹ Атаманчук Г.В. *Теория государственного управления. Курс лекций.* – М.: Юрид. лит., 1997. – С. 353–354.